

PRÁVNÍ MYŠLENÍ V DÍLECH HUSITSKÝCH TEORETIKŮ*)

Jiří Kejř

Pokouším-li se pojednat, byť i v největší stručnosti, o právněpolitických názorech a právnickém vzdělání v husitském myšlení, stojím před obtížnou úlohou. Právněpolitická učení, ať jsou již otevřeně proklamována nebo skryta ve spleti polemických a teoretických spisů, prozrazují velmi mnoho o smyslu a cíli celého hnutí především též proto, že neukazují jen abstraktní filozofické a náboženské ideály, nýbrž zůstávají obvykle na reálné půdě každodenní skutečnosti a musí počítat s konkrétními společenskými silami.

Bylo by pro mne velké zadostiučinění, kdybych mohl podat o těchto komplikovaných otázkách syntézu nynějšího vědění; bohužel to však ještě není možné. Ve srovnání s výsledky historického, filozofického a teologického bádání, které se již po desetiletí opětovně zabývá nejpálčivějšími problémy a může se vykázt cennými výsledky, máme po ruce jen málo právněhistorických prací, není dosud napsáno žádné systematické dílo a dosavadní studie sotva překročily první náběhy a stádium orientace po zachovaném pramenném materiálu. Mohu proto přinést spíše podněty k diskusi a k dalším badatelským pokusům než předložit hotové závěry.

Je třeba být si vždy vědom toho, že v husitství se setkáváme jen zřídka se skutečnou právníckou literaturou.¹⁾ To platí pro veškerou epochu české reformace od jejích počátků u tzv. předchůdců Husových, pro Husa samého a husitskou literaturu až k pozdějším teoretickým spisům. Chceme-li tedy poznat a rekonstruovat právní nebo právněpolitické názory, čeká nás namáhavá práce s filozofickými a teologickými traktáty, polemickými spisy, politickými manifesty a často dokonce s letáky, pamflety i básněmi.²⁾ Tato rozptýlená pramenná základna, která není ještě zda-

*) Článek je upravená a doplněná verze přednášky, kterou jsem proslovil r. 1967 v Liblicích při mezinárodním symposiu o poměru české reformace k reformacím 16. století.

¹⁾ Upozornil jsem na to již v rozpravě *Stát, církev a společnost v disputacích na pražské univerzitě v době Husově a husitské*, Praha 1964, s. 3 ns.

²⁾ Postačí poukázat na básnické skladby Budyšínského rukopisu ed. J. D a ň h e l k a, Praha 1952, v nichž se často vyskytují parafráze kanonických právních předpisů,

leka důkladně prozkoumána, nedovoluje docílit trvale platných výsledků již dnes; můžeme totiž na tomto poli nejspíše čekat nové nadějné objevy, ale právě proto chybí možnost řešit v potřebné míře všechny jednotlivé otázky a nastítnit všeobecně shrnující charakteristiky.

K nedostatku předběžných vědeckých prací a k heuristickým problémům přistupuje ještě další nesnáz. Neprávnícký charakter materiálu, který máme zatím k dispozici, dovoluje jen zřídka kdy použít jemných metod a precizní techniky práce v oboru učených práv středověku, jistě i proto, že se naše prameny i obsahově vymykají čistě právníckému hodnocení. Ale zjišťujeme podstatné rozdíly i ve srovnání se staršími literárními druhy, které se zabývají právními problémy nikoli z juristického, nýbrž z morálně teologického a filozofického zorného úhlu.

Žádný historik práva, který se zabývá učenými právy či právními naukami středověku, nemůže nedbat na tuto literaturu, ba dokonce ona mu leckdy ukáže na správnou cestu při pronikání spletitou látkou. Souvislosti právníckého a teologického myšlení³⁾ jsou velmi hluboké a je mnoho otázek, při nichž je třeba přihlédnout k oběma disciplinám.⁴⁾ Hranice mezi trestným činem a hříchem, obligací a jejím mravním oprávněním,⁵⁾ mezi jurisdikcí a magisteriem, manželstvím jako právním poměrem a svátostí, mezi postavením klerika jako správce majetku a správce duchovního nejsou ve scholastickém myšlení nikterak ostře a zřetelně vytýčeny a to se zrcadlí i v teoretické práci. Různé instituce, o nichž jednají teologové teologickými postupy práce, jsou z tohoto hlediska vyloženy velmi plasticky. I v případech, v nichž mínění obou disciplin nejsou identická,⁶⁾ vystupují v teologických úvahách problémy, které v pouhých normách a právníckých pojednáních nejsou dostatečně zřetelné.

---

nebo na některé básně, které obsahují vlastně teologické traktáty ve verších a opírají se zhusta o poukazy na kanonické právo, ed. J. S v e j k o v s k ý, Veršované skladby doby husitské, Praha 1963. Lze zjistit dokonce i případy, v nichž jsou připojena odpovídající místa z kanonických sbírek v podobě postranních glos, viz D. M a r e š k o v á, Leningradský zlomek staročeské skladby husitské, Sborník Národního muzea, řada C, sv. 12, 1967, s. 65 - 84. Nově zjistil zlomek podobné skladby, opatřené postranními glosami, P. S p u n a r, který ji také, jak mi laskavě sdělil, v blízké době uveřejní.

³⁾ A. L a n d g r a f, Diritto canonico e teologia nel secolo XII, Studia Gratiana 1, 1953, s. 371 - 414.

⁴⁾ J. K e j ř, Casus conscientiae del manoscritto XII F 6 della Biblioteca dell'Università di Praga, Studia Gratiana 9, 1966, s. 202.

⁵⁾ Stačí tu poukázat na četné traktáty *De contractibus*, které se právě touto věcí zabývají a mmoží se koncem 14. století, tedy v době těsně předcházející výbuchu husitských bouří.

⁶⁾ Y. C o n g a r, Un témoignage des désaccords entre Canonistes et Théologiens, in: Études d'Histoire de Droit Canonique dédiées à Gabriel Le Bras II, Paris 1965, s. 861 - 884.

Velké systematické spisy teologické věnují úvahám o právu celé rozsáhlé kapitoly. Prokazuje to jako typický příklad *Secunda secundae* teologické *Summy* sv. Tomáše z Aquina, jejíž hluboký vliv na pozdější rozvoj právněteoretického myšlení je nepopíratelný. Ale také jiné teologické práce se zabývaly velmi zevrubně jednotlivými otázkami práva, jak to bylo již ukázáno na příkladě kvodlibetních disputací⁷⁾ a vůbec literatury kvestiové.⁸⁾ Byly dokonce literární druhy, které zcela programově spojovaly oba aspekty, jak juristický, tak i teologický, a patří do dějin obou disciplin, i když se o nich pojednává obvykle v dílech o dějinách pramenů a literatury kanonického práva. Jsou to různé *Tractatus de contractibus*, v nichž tvoří předmět úvah mravní kritéria pro peněžní obchod, a především *Summae confessorum* neboli *de casibus conscientiae*, jeden z nejrozšířenějších a nejvlivnějších literárních odborných žánrů po celý pozdní středověk. Ty jsou určeny k praktickým potřebám duchovních správců a pohybují se současně na poli právní vědy i teologie.⁹⁾ Spojení obou hledisek je v těchto penitenciálních příručkách tak pronikavé, že tvoří novou kvalitu a může se proto právem mluvit o jejich teoretickém obsahu jako o *ius poenitentiale*.¹⁰⁾

Mezi právě zmíněnými druhy učené literatury a spisy začínajícího a vrcholného husitství existuje však podstatný rozdíl. Zatím co scholastická teologická literatura, pokud se zabývá právními institucemi, setrvává na půdě církve a počítá s institucemi jako danými, nutnými a v zásadě spravedlivými a jako o takových o nich pojednává, je hledisko reformačních spisů odlišné. Mluví-li o církevních právních institucích, podrobují je přísné kritice, jejich cílem není platné instituce objasňovat, interpretovat a hájit, nýbrž naopak, snaží se na týchž institu-

---

⁷⁾ G. Le Bras, *Le droit canonique dans la littérature quodlibétique*, ZRG KA 46, 1960, s. 62 - 80; též, *Le droit romain dans la littérature quodlibétique*, *Revue de droit canonique* 10 - 11, 1960 - 1961, s. 166 - 173. Právníké aspekty kvodlibetních disputací jsou dále studovány; cf. J. Kejř (jako v pozn. 4), ostatně i se zřetelem na domácí prameny universitních disputací (jako v pozn. 1).

⁸⁾ J. Leclercq, *Deux questions de Berthaud de Saint-Denis sur l'exemption fiscale du clergé*, in: *Études Le Bras I*, s. 607 - 617; též autor, *Questions des XIIIe et XIVe siècles sur le juridiction de l'Église et le pouvoir séculier*, *Studia Gratiana* 12, 1967, s. 309 - 324.

⁹⁾ Není tu třeba uvádět rozsáhlou starší literaturu, nově v. P. Michaud-Quantin, *Sommes de casuistique et manuels de confession au moyen âge (XII - XVI siècles)*, *Acta mediævalia Namurcensia* 13, Louvain-Lille-Montreal 1962.

¹⁰⁾ P. Michaud-Quantin, *A propos des premières Summae confessorum - Théologie et droit canonique*, *Recherches de Théologie ancienne et médiévale* 26, 1959, s. 305.

cích ukázat vše nesprávné, vše, co se přičí čistému křesťanství a co koneckonců odporuje boží vůli. Již u prvních předchůdců české reformace lze zjistit stopy podobného pojetí, i když ještě nevyslovují radikální revoluční ideje a v principu stále ještě neopouštějí půdu církve.

Ale kritický přístup vysvětluje též, proč lze právníckou literaturu tak zřídka zjistit v reformačních hnutích. Bylo by se muselo pracovat vlastně jen s danými právními normami a pomalý metodický rozvoj nedovoľoval tehdy radikální přístup k látce. Vžitá a od staletí zachovávaná metody juristické práce byly příliš tradiční a nepřipouštěly dosáhnout politicky aplikovatelných závěrů ve smyslu potřeb reformačních směrů. Právnícká práce, bylo-li již třeba takovou publikovat z časově podmíněných důvodů, se musela i přes svou vyhraněnou politickou tendenci vrátet k platným církevním institucím a uznat jejich platnost v plném rozsahu.¹¹⁾ Ale tyto výjimky vpravdě zdůrazňují téměř obecně neprávnícký ráz literatury i myšlení. I když spisovatelé leckterých spisů jsou školení juristé, nepatří jejich díla¹²⁾ obvykle do dějin právnícké literatury.

Právnícká metoda teoretické práce nebyla tedy dostatečně vhodná k tomu, aby vyjádřila postoj kritiků k poměrům v církvi a proto byly hledány a také nalezeny nové metody pro hodnocení církevního právního života a církevních institucí: jsou to etická kritéria vyvozovaná z Písma. Třebaže se i nadále pracuje hojně s právními prameny a mnoho tvrzení a dedukcí se opírá o kanonické sbírky, je směrodatné teologické hledisko, mravní obsah a etické hodnocení.¹³⁾ V konfliktu mezi morálkou a právem,

---

¹¹⁾ Tak např. *Repetitio pro defensione causae M. I. o. Hus* od Jana z Jesenice, in: *Ioannis Hus atque Hieronymi Pragensis Historia ac Monumenta I*, fol. 324b - 333a; k tomu podrobně J. Kejř, *Husitský právník M. Jan z Jesenice*, Praha 1965, s. 68 - 71. Vynikající právník prokazoval nicotnost exkomunikace proslovené proti M. Janu Husovi a setrval při tom stroze na půdě platného práva kanonického.

¹²⁾ Typicky díla M. Mikuláše z Drážďan, jež jsou doslova přeplněna odkazy na kanonické právo, ale jejich právní obsah je velmi druhotný; jako příklad takového pracovního postupu může sloužit kázání *Quaerite primum regnum Dei*, ed. J. Nechutová, Brno 1967, nebo slavné a rukopisně hojně rozšířené *Tabulae veteris et novi coloris*, ed. H. Kamínský a spolupracovníci, in: *Transactions of the American Philosophical Society, New-Series Volume 55, Part 1*, Philadelphia 1965.

¹³⁾ Jako příklad takového rozdílu může být uvedena nespravedlivá klatba. Zatímco se v klasické kanonistice největší část autorů kloní k mínění, že i nespravedlivá klatba je platná a závazná viz k tomu P. Huizinga, *Alcuni testi dei decretisti sulla scomunica ingiusta e l'esclusione della Chiesa*, in *Études Le Bras II*, s. 1243 - 1256; ve kterémžto pojetí převažuje právnícké a církevně autoritativní hledisko, řeší opoziční nauky tutéž otázku zcela opačně a zdůrazňují přitom právě morální stránku problému a skutečnou vinu; viz např. Viklefovy články č. 11, 12 a 30, jakož i 22. kapitulu Husova traktátu *De ecclesia*, ed. S.H. Thomson, Praha 1958.

který se nejednou projevuje v různých právních systémech,¹⁴⁾ je pro husitské myslitele rozhodující kategorií morálka. V tomto smyslu používají již Hus a jeho spolubojovníci Dekretu Gratianova i papežských zákoníků;¹⁵⁾ pro školeného právníka M. Mikuláše z Drážďan tvoří právní prameny nejdůležitější součást jeho učeného aparátu, ale i on měří jejich průkaznost autoritou Písma.¹⁶⁾ Není tudíž autorita právních pramenů původní, odvolání na ně se neděje jako na směrnici samu o sobě postačující, nýbrž sahá se k nim spíše jako k dokladovému materiálu k tezím o právu, které byly odvozeny z teologických a etických předpokladů. Tímto způsobem jsou právní předpisy vlastně zbaveny svého normativního charakteru.

Bylo by zcela nadbytečné opakovat, že i v právu - a ještě spíše v právních názorech - se uplatňuje vedoucí princip božího zákona,¹⁷⁾ který je považován za prvořadou, nejvyšší a dokonalou normu, jež v sobě obsahuje již všechny ostatní normy a nemůže být ani doplněna ani změněna.¹⁸⁾ Toto východisko určuje zcela jednoznačně ráz úvah o právu, který můžeme označit ne jako juristický, nýbrž jako právně teologický.¹⁹⁾

---

s. 208 - 217. Otázka nespravedlivé klatby se vyskytuje i v jiných spisech Husových, které nyní srovnávám s obhajobou 11. článku Viklefova, již pronesl r. 1412 M. Friedrich Eppinge, v článku Právnícké dílo M. Friedricha Eppinge, Studie o rukopisech 15, 1976, s. 3-11. Srv. i výroky německého husity Jana Drändorfa o exkomunikaci při jeho procesu, H. H e i m p e l, Drei Inquisitions-Verfahren aus dem Jahre 1425, Veröffentlichungen des Max-Planck-Institut für Geschichte, Nr. 24, Göttingen 1969, s. 56, 62, 90.

¹⁴⁾ J. D e n o y e z, Les rapport entre la morale et le droit, Revue de droit canonique 16, 1966, s. 98.

¹⁵⁾ J. K e j ř, Právo a právní prameny v díle Husově, in: Husův sborník, Praha 1966, s. 84 - 94.

¹⁶⁾ J. N e c h u t o v á, Místo Mikuláše z Drážďan v raném reformačním myšlení, Praha 1967, s. 56.

¹⁷⁾ Pro předhusitskou a husitskou dobu se psalo již dost o božím zákoně, bylo by ale velmi užitečné sledovat tuto otázku pro celou českou reformaci. K názorům Jana Rokycany v. F. Š i m e k, Učení M. Jana Rokycany, Praha 1938, s. 204 ns.; k názorům v období německé reformace G. G ü n t h e r, "Altes Recht", "Göttliches Recht" und "Römisches Recht" in der Zeit der Reformation und des Bauernkrieges, Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig 14, 1965, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, s. 427 - 434.

¹⁸⁾ K pojmu božího zákona nedávno H. K a m í n s k y, A History of the Hussite Revolution, Berkeley and Los Angeles 1967, s. 33 a na dalších místech s četnými doklady, a E. W e r n e r, Der Kirchenbegriff bei Jan Hus, Jakoubek von Mies, Jan Želivský und den linken Taboriten, Berlin 1967, s. 14 a 21.

¹⁹⁾ Tohoto termínu jsem použil při přednášce r. 1967, při které jsem předložil první verzi této práce, zcela nezávisle na knize W. S t e i n m ü l l e r a, Evangelische Rechtstheologie I - II, Köln-Graz 1968, avšak po prozkoumání tohoto obsáhlého spisu mohu konstatovat, že z pojmového hlediska není mezi námi závažnějších rozdílů.

Totéž východisko dovoluje zavést do teoretické práce další důležitý pojem. Vše, co nemůže být uvedeno v soulad se zákonem božím, a podle okolností to může být převážná většina právních norem, má být zavrženo jako nálezy lidské. Toto učení, se kterým se setkáváme již u nejstarších autorů začínajícího reformního hnutí, typicky již u Matěje z Janova,²⁰⁾ umožňuje nakonec vést rozhodný útok proti církevnímu právu, jak jej pak provádí luteránská reformace. Třebaže české hnutí jde tak daleko jen výjimečně, totiž v radikálním táborství na vrcholu husitské revoluce, a není jinak skoro všeobecně nakloněno k tomuto rozhodnému kroku, je přesto nebezpečí, které hrozí církvi učením o lidských nálezcích, velmi povážlivé. Pod heslem lidských nálezků, výlučné platnosti zákona božího nebo postavení zákona božího do protikladu s tradicí²¹⁾ by bylo možno posuzovat i odsuzovat skoro každou právní normu, ostatně nejenom církevní. Jak daleko byl od těchto důsledků již Hus ve spise *D e s u f f i c i e n t i a l e g i s C r i s t i*?

V této souvislosti je třeba zdůraznit ještě jinou věc. Ani luterská reformace se nedovedla důsledně osvobodit z církevního právního řádu a také po symbolickém spálení *Corpus iuris canonici* přetrvaly různé pozůstatky církevního práva v luterském právním systému.²²⁾ A ještě dále: i církve, které vzešly z reformace, se nemohly vyhnout budování vlastního právního systému, na který nezůstalo bez vlivu kanonické právo.²³⁾

Nelze se potom divit, že shledáváme u husitských teoretiků, tedy celé století před historickým převratem r. 1517, stále ještě citáty z církevních právních sbírek, stojí-li mezi použitými prameny na druhém místě po bibli Dekret Gratianův a sahá-li se hojně i ke kanonistům. Je to trochu paradoxní: ostré kritiky špatného, hříšného a zesvětštělého stavu v církvi, jež napadají tak nekompromisně právní instituce církve a považují je za odporující křesťanskému řádu, používají právě k tomuto cíli církevních právních předpisů. Ale paradox zmizí v okamžiku, kdy uvážíme nejuristický přístup k těmto pramenům. Husitští učenci dovedou

²⁰⁾ V. K y b a l, M. Matěj z Janova, Praha 1905, s. 126.

²¹⁾ To činí Jan Želivský, viz Dochovaná kázání Jana Želivského z roku 1419, ed. A. M o l n á r, Praha 1953, s. 16 - 17.

²²⁾ W. M a u r e r, Reste des kanonischen Rechtes im Frühprotestantismus, ZRG KA 51, 1965, s. 190 - 253.

²³⁾ Srv. J. H e c k e l, Das Decretum Gratiani und das deutsche evangelische Kirchenrecht, *Studia Gratiana* 3, 1955, s. 485 - 537; nově otištěno v autorových sebraných člancích, *Das blinde undeutliche Wort "Kirche"*, Köln-Graz 1964, s. 1 - 48. Pro naše dějiny lze upozornit na závislost dekretů Jednoty bratrské na Dekretu Gratianově, zvláště v úpravě manželství, cf. J. S m o l í k, Dekrety Jednoty a Gratian, *Křesťanská revue* 24, 1957, s. 284 - 286.

obratně využívat skutečnosti, že v pestrém obsahu právních pramenů stojí mnoho kapitol, jež obsahovaly původně jen liturgická pravidla, morální zásady, poučení ve sporných teologických záležitostech nebo penitenciální příkazy a teprve sekundárně se staly právními pravidly. Mimoto různé změny v systému církevní organizace nebo svátostí, které se projevily v průběhu staletí, neodpovídaly už starým zásadám, obsaženým v Dekretu, což opět nabízelo možnosti k teoretickému boji. To bylo zdůrazněno ještě snahou po čistém křesťanství ve smyslu staré apoštolské církve. Skvělým příkladem takového pojetí je návrat k přijímání pod obojí způsobou.²⁴⁾

I když je většina odkazů na kanonické právo převzata z Dekretu Gratianova, nalézají se hojně i citáty z papežských zákoníků i s jejich glosami. Musí být zvláště zdůrazněno, že i v případě Řehořových Dekretálů, Liber Sextus a Klementin se používá téže interpretační metody, totiž vystižení mravního obsahu a pomíjení právní závaznosti, často bez ohledu na to, že jde o oficiální zákoníky.

Takové užití právních předpisů dovoluje potom husitským polemikám spojovat tradiční vědu s novými, často revolučními myšlenkami. Dokonce ústřední nejen program, nýbrž i zákon husitských Čech, čtyři pražské artikuly, jsou dokládány ve své široké redakci četnými citáty z kanonického práva,²⁵⁾ právě tak jako obhajoba kalicha, jež byla určena pro kostnický koncil.²⁶⁾ Stále se vidí s plnou zřejmostí, že právníká učinnost patří k pravidelné výzbroji českých učenců a že - řečeno obrazně - kanonické právní sbírky stojí v jejich knihovnách na dosah ruky.

Poslední desítky let čtrnáctého a první patnáctého století jsou období velkého církevního rozpolcení a reforma církve je první a nejdůležitější otázkou doby. Je to všeobecně uznávaná nutnost a velké reformní hnutí je markantní i v samé církvi. Svědectvím o tom je úsilí o odstranění papežského schismatu a reformní koncily. Také na poli církve vstupuje na scénu průkopnická teorie, jež usiluje o pozměnění vládního sys-

---

²⁴⁾ Jedním z nejdůležitějších podnětů k úvahám o eucharistii bylo studium kapitoly *Comperimus* papeže Gelasia, *De cons. D. 2 c. 12*. K této kapitole viz H. K a m i n s k y (jako pozn. 18), s. 114.

²⁵⁾ Česká redakce širokého znění artikulů v AČ III, s. 213 - 216; německé znění u F. M. B a r t o š e, *Manifesty města Prahy z doby husitské*, SPDMP 7, 1933, s. 275-278; latinská verze tamtéž, s. 282 - 285. V této souvislosti lze ponechat stranou skutečnost, že nejsou všechny redakce zcela identické.

²⁶⁾ *Auctoritates pro communione sub utraque specie*, u H a r d t a, *Magnum oecumenicum Constantiense concilium III*, s. 805 - 827.

tému a je juristicky hluboce podložena - konciliární idea.²⁷⁾ Ale v obvyklém smyslu pojmu "reformace" není konciliarismus žádný reformační proud. Nehrožuje existenci a jednotu hierarchicko-juristické církve, jak je tomu v husitství i v reformacích 16.století. Konciliární idea, jejíž kořeny lze najít už v dekretistice 12.století a která vrcholí a politicky se prosazuje v západním schismatu, zanechává své stopy jen nevýrazně v počátcích husitství. V předhusitské době, tedy v období nejvyššího významu konciliarismu, kdy pro jeho praktické uplatnění a rozvíjení se vytvořily podmínky ve spletených politických vztazích dvojpapešství, je kupodivu vliv konciliární ideje na Čechy nepatrný. Potom, co bylo třeba se vzdát hypotézy, že tzv. *Tetragonus Aristotelis* je českého původu,²⁸⁾ zůstává jen jediný závažnější spis konciliaristické tendence, který smíme připisovat českému učenému prostředí, totiž traktát *Quia summum in rebus* z r. 1414.²⁹⁾ Jeho autor je hledán v osobě právníka a později obratného diplomata umírněného husitského křídla M. Jana Kardinála z Rejnštejna,³⁰⁾ kterémužto mínění lze přisvědčiti.

Nepřítomnost Čechů v církevně právních sporech a při vypracování a rozvíjení konciliaristických teorií má nejzávažnější příčinu ve vnitropolitické situaci českého království. Neuspokojivé hospodářské a sociální poměry vyvolaly silnou opozici proti systému církevní vlády, českým učencům byly mnohem bližší kritické opoziční názory Viklefovy než - přes jejich závažnost a reformní tendenci - v podstatě přece jen stále katolicky zaměřené diskuse rozličných konciliaristických autorů. Husitským učencům, daleko těsněji spojeným s obecným lidem, už nepostačovala reforma církve; jejich tendence lze už označit jako spějící k revolučním názorům.

Rozhodný vliv Viklefův se prosazuje i v právněpolitických myšlenkách Viklef není přijímán jen jako teologická a filozofická autorita, nýbrž také jako právní, což husitským mistrům vyčítají i nepřátelské posměšné

²⁷⁾ K.A. F i n k, Die konziliare Idee im späten Mittelalter, in: Die Welt zur Zeit des Konstanzer Konzils, Vorträge und Forschungen XI, Konstanz-Stuttgart 1965, s. 119 - 134.

²⁸⁾ Ed. F.M. B a r t o š, Tetragonus Aristotelis, Praha 1916. Proti svému původnímu přesvědčení o autorství M. Vojtěcha Raňkova z Ježova ustoupil F.M. B a r t o š od mínění o českém původu díla a připsal je Jindřichu Langensteinovi, viz Příspěvky k dějinám Václava IV, VČA 51, 1942, s. 67 - 72.

²⁹⁾ Traktát anonymně zachovaný není dosud vydán. Výňatky z něho otiskl H. F i n k e, Forschungen und Quellen zur Geschichte des Konstanzer Konzils, Paderborn 1889, s. 278 - 281. Rozbor traktátu podal J. K e j ř (jako pozn. 11); s. 131 - 138, tam i odkazy na starší literaturu.

³⁰⁾ F.M. B a r t o š, Reformní program M. Jana Kardinála z Rejnštejna, vyslanec Karlovy university pro koncil kostnický, JSH 38, 1969, s. 99 - 118; německá verze in: Festschrift für Hermann Heimpel II, Göttingen 1972, s. 652 - 685.

popěvky.³¹⁾ Viklefovy názory jsou mnohdy podloženy juristicky, což u jeho předchůdce Richarda Fitz-Ralpa, rovněž vysoce ceněného a hojně citovaného u husitských mistrů, nenacházíme v tak značné míře.³²⁾ Viklefovo teoretické pojetí mnoha institucí ovlivňuje i husitské myšlenkové postupy a závěrečné formulace. Ale přes své juristické zabarvení není Viklef samozřejmě učenec - právník a bojuje nejednou právě proti přemíře juristického myšlení v otázkách víry a v teoretických otázkách. Viklefov pojem církve, který tak výrazně ovlivnil i pojetí Husovo,³³⁾ stojí v naprostém protikladu k juristickému, který se vyvíjí od 12. století,³⁴⁾ Viklef vlastně vyjímá církev jako takovou z okruhu juristického poznání. Ve smyslu *communitas praedestinatorum* mizí církev jako instituce, je odňata možností lidského pochopení a odsunuta do sféry čisté víry.³⁵⁾

Bylo by možno jistě poukázat, že tvrdé polemiky proti právnícky jednostrannému pojetí církevní institucí nejsou nic nového, že už v prvním rozkvětu klasické kanonistiky vystupují různé tendence odstranit tak říkajíc hypertrofii právních předpisů, že dochází k boji proti převaze právníků v církvi na úkor teologů a že dokonce se klade vážně otázka, zda má být papež teolog či právník, a je teoreticky jednoznačně zodpovězena ve smyslu požadavku teologického vzdělání hlavy církve.³⁶⁾ Některé z názorů, potírajících převahu právníků, byly dokonce odsouzeny

³¹⁾ J. S e d l á k, Několik textů z doby husitské I, s. 20:

Pragensis civitas de Brunello citaristam
cicius efficeret quam de Wickleff canonistam.

Podobná narážka je obsažena i v satirické básni německých studentů odešlých z Prahy po Dekretu-kutnohorském; pramen je již několikrát vydán, naposledy F. S e i b t, Johannes Hus und der Abzug der deutschen Studenten aus Prag 1409, Archiv für Kulturgeschichte 39, 1957, s. 77:

Phanum nequam spurium cepit in amorem,
Getznitz Wicleff iurium magnum fundatorem.

³²⁾ Učení Richarda Fitz-Ralpa není ve vztahu k husitství dosud dostatečně prostudováno. Že u tohoto Viklefova předchůdce lze najít zajímavé názory, to ukázal rozbor jeho úvah o soudních důkazech, viz J. K e j ř, Ke zdrojům husitských názorů na teorii soudních důkazů, PhS 11, 1965, s. 9 - 15.

³³⁾ Nově o tom E. W e r n e r, který věnoval pojmu církve u husitských teoretiků zvláštní práci, cit. výše v pozn. 18.

³⁴⁾ I k definování pojmu církve se zjišťují náběhy v dekretistice 12. století, v. S. M o c h í - O n o r y, Fonti canonistiche dell'idea moderna dello Stato, Milano 1951, s. 123, pozn. 1.

³⁵⁾ Je třeba hluboce litovat, že F. M e r z b a c h e r, Wandlungen des Kirchenbegriffs im Spätmittelalter, ZRG KA 39, 1953, s. 274 - 361, nevěnoval vůbec žádnou pozornost tomuto pojetí.

³⁶⁾ M. G r a b m a n n, Die Erörterung der Frage, ob die Kirche besser durch einen guten Juristen oder durch einen Theologen regiert werde bei Gottfried von Fontaines (+ nach 1306) und Augustinus Triumphus von Ancona (+ 1328), in: Festschrift

jako kacířské.³⁷⁾ Opozice proti církvi právníků a politiků³⁸⁾ není novum a nelze popírat, že už tyto nauky a spory jsou významnou živnou půdou pro postupné tvoření reformačních právněpolitických názorů. Ale reformační nebo dokonce revoluční ideologií přece jen ještě nejsou. Přes veškerou břitkost polemik v nich chybí politická tendence, jež integrálně náleží k reformaci v církvi. Vnitřní reforma v existující církvi, zdokonalení jejího vládního systému a odstranění závad není v tom čase ještě reformací v politickém smyslu a přechod k reformaci není náhlý; je pomalý a postupný, vystihuje různá stadia zápasu o vliv v církvi a různé tendence odrážející stav společnosti. Trvá historicky velmi dlouho, než se dojde k luterskému heslu "Juristen - böse Christen". Nelze zapomínat, že to nejsou jen reformační tendence, které se staví nepřátelsky ke kanonickému právu; odmítání právnícké učenosti se zjišťuje i u raných humanistů. A ještě dále: právní věda jako taková je v 15. století³⁹⁾ na mnohem nižší úrovni než dřívější klasická kanonistika a je schopna teprve s odstupem desítek let zvládnout nové aktuální problémy.

Jestliže jsem v omezeném rozsahu jediného stručného sdělení mohl toliko naznačit nejzávažnější problémy, jež se jeví očím právního historika, a musel-li jsem upustit od velkého počtu různých podrobností, chtěl bych přece jen na konci svého výkladu položit otázku, jež dle mého mínění patří mezi klíčové: Kde vlastně jsou - viděno z hlediska dějin práva, institucí a právních nauk - hranice mezi reformními snahami, které na konci čtrnáctého a na počátku patnáctého století jsou téměř všeobecné, a mezi skutečnou reformací či dokonce již revolučním hnutím? Toto postavení otázky zní asi příliš ostře a kategoricky (přece jsem sám zdůraznil povlnné a pomalé přechody mezi různými stupni a kvalitami), ale soudím, že je oprávněné.⁴⁰⁾ Na základě dosavadních prvních skromných výsledků se snad smí formulovat odpověď ve smyslu, že rozdíl

---

Eduard Eichmann, Paderborn 1940, s. 1 - 19. Tentýž problém řeší i další teoretikové a jeho ozvuky se zjistí i v literatuře nastupujícího husitství.

³⁷⁾ S. G a g n é r, Studien zur Ideengeschichte der Gesetzgebung, Uppsala 1960, s. 156 ns.

³⁸⁾ G a g n é r, s. 157, cituje mně nepřístupnou práci R. M o r g h e n, Medioevo e Rinascimento, Bulletin dell'Istituto Storico Italiano 66, 1954.

³⁹⁾ K tomu P. O u r l i a c, Les sources du droit canonique au XVe siècle: le solstice de 1440, in Études Le Bras I, s. 293 - 305.

⁴⁰⁾ Zde lze poznamenat, že výtečný článek J. H e c k e l a, Initia iuris ecclesiastici protestantium, in: Das blinde, undeutliche Wort "Kirche" (jako pozn. 23), s. 132 - 242, zahajuje své úvahy až vystoupením Lutherovým. V našem pojetí je problematika počátků církevního práva reformace posunuta daleko hlouběji do minulosti a je to sám pojem husitského revolučního hnutí speciálně a české reformace obecně, který vyvolává podobné postavení otázky.

tkví ve snaze po změně, odstranění či nahrazení církevních institucí, zatím co dřívější teorie směřovaly jen k vylepšení a vnitřní přestavbě týchž institucí.

Z hlediska právních dějin nebo dějin právních učení by bylo nesprávné předkládat odvážné hypotézy o právním myšlení husitského revolučního hnutí a obecně české reformace. Ale právě tak jako patří reformační právní učení do dějin právních nauk, mají i analýzy těchto právních nauk přinést doplnění k celkovému obrazu husitských myšlenek, třebaže se to dnes může dít především v podobě otázek a toliko naznačením odpovědí.

DAS RECHTSDENKEN IN DEN WERKEN DER HUSSITISCHEN THEORETIKER

Jiti Kejt

Zusammenfassung

Das Rechtsdenken der Hussitenbewegung läßt sich deshalb nicht leicht verfolgen, weil wir ihm in der juristischen Literatur nur selten begegnen. Theoretische Erwägungen über das Recht finden wir in politischen und polemischen Schriften, in philosophischen und theologischen Traktaten, in Flugblättern und sogar in Gedichten. Gewisse Verwandtschaften hussitischer Erwägungen über das Recht finden wir im Vergleich mit älteren literarischen Genres, in denen Rechtsfragen unter dem ethischen Aspekt beurteilt werden, z.B. in der Quaestionenliteratur, in der Moraltheologie, sowie in den sog. Summae confessorum. Der grundlegende Unterschied beruht jedoch darin, daß diese Schriften auf dem Boden des Denkens der hierarchisch-juristischen Kirche verharren und deren Institutionen verteidigen und als gerecht betrachten, während die Hussitenliteratur gerade diese Institutionen angreift und aufzeigt, worin sie vom Ideal des wahren Christentums abweichen. Hauptkriterium für die Beurteilung der Rechtsinstitutionen ist die Bibel und das davon abgeleitete Gottesgesetz, das als oberste Norm angesehen wird, wonach die Berechtigung von Rechtsvorschriften bemessen wird. Was dieser höchsten Norm widerspricht, wird als menschliche Erfindung verworfen.

Ungeachtet des kritischen Standpunktes gegenüber dem gültigen Kirchenrecht bilden die Rechtsquellen sehr oft eine Stütze für theoretische Erwägungen. Die hussitischen Gelehrten verstanden den Umstand auszunützen, daß die Rechtsquellen oft auch liturgische Regeln, moralische Grundsätze oder Pönitentialweisungen enthalten, und dieser ihr Sinn wird als Maßstab für die Gültigkeit von Institutionen herangezogen. Die Rechtsquellen werden in der hussitischen Literatur sehr häufig zitiert und bilden nach der Bibel die häufigsten Zitate im gelehrten Apparat der hussitischen Schriften. Ihre innere Verbindlichkeit richtet sich jedoch gegen die damalige kirchliche Praxis und gegen das System der kirchlichen Herrschaft. Sogar wird auch das Grundprogramm der Hussiten, die Vier Prager Artikel, mit zahlreichen Zitaten aus Rechtsquellen belegt, die wichtigste liturgische Veränderung - die Kommunion unter bei-

den Gestalten - verdankt ihre Entstehung dem Studium von Rechtsvorschriften (Kapitel Comperimus des Papstes Gelasius).

In der hussitischen Literatur stoßen wir auf keine merklichen Spuren der konziliaristischen Theorie, die mit ihrer reformatorischen, nichtsdestoweniger jedoch auf dem Boden der Kirche verbleibenden Konzeption den Postulaten der Hussiten nicht entsprach. Auch auf dem Gebiet rechtspolitischer Vorstellungen spielte Wiclif eine bedeutsame Rolle für die Gestaltung der hussitischen Lehre; seine Ansichten waren vielfach juristisch untermauert und er wurde auch als juristische Autorität anerkannt, was sogar feindliche Pamphlete den hussitischen Gelehrten vorwarfen. Aber der auch in Böhmen übernommene Begriff Wiclifs von der Kirche (*communitas praedestinatorum*) entzieht der Kirche den Charakter einer Rechtsinstitution und stellt sie und ihr Innenleben in die Sphäre des Glaubens.

Auch im Hussitentum sind oppositionelle Stimmen gegen die Kirche der Juristen erkennbar. Im Vergleich mit älteren Ansichten, die gleichfalls das Übermaß der juristischen Auffassung der kirchlichen Institutionen ablehnen und die Juristen dafür kritisieren, handelt es sich nunmehr bereits um eine reformatorische Tendenz, die schließlich in den Reformationen des 16. Jahrhunderts, insbesondere im Luthertum auskristallisiert.